

БІБЛІОГРАФІЯ

митрополит ЕПІФАНІЙ (Думенко)

**Рецензія на дисертацію
протоіерея Константина Лозінського
«Святий правовірний Юстиніан I Великий (527 –
565) як християнський імператор і богослов»,
подану у вигляді опублікованої монографії
на здобуття наукового ступеня
доктора богословських наук
зі спеціальності – православне богослів'я**

Лозінський Константин, протоіерей. Святий правовірний Юстиніан I Великий (527 – 565) християнський імператор і богослов. – К., 2014. – 589, [3] с.

Святий правовірний Юстиніан I Великий (527 – 565) відіграв визначну роль в житті Православної Церкви. Постать цього непересічного діяча закарбувалася в історії, канонічному праві та богословській спадщині Візантійської імперії. Аналізуючи правління правовірного імператора Юстиніана з висоти нашого часу, можна сказати, що він з особливою увагою весь час відчував відповідальність правителя не тільки стосовно зовнішніх та державних справ, але по особливому ставився до церковних питань, які хвилювали в той час імперію. Саме Юстиніан вперше чітко визначає ідеал стосунків між Церквою та державою у вигляді симфонії між ними – тобто взаємної підтримки та відповідальності. Коротка формула всієї державної діяльності святого Юстиніана

звучала як «одна держава, один закон і одна Церква» (с. 184). Справжня симфонія, як пише протоієрей Костянтин у своїй монографії, «стає можливою тільки при об'єднанні зусиль Церкви з правильним державним устроєм» (с. 193).

Хто б не торкався питання життєпису та трудів правовірного правителя могутньої та найрозвинутішої на той час «неосяжної» імперії, не зможе оминати його величних надбань як будівничого та успішного стратега, як великого законодавця та реформатора різних сфер життя держави, як ревного сповідника та ідеал для наслідування для всіх нас у справах церковних та мирських. На жаль, до цього часу дуже мало приділялося уваги його богословській спадщині, її аналізу та характеристиці.

У поданій до захисту на здобуття наукового ступеня доктора богословських наук дисертації протоієрея Костянтина Лозінського на належному дослідницькому рівні здійснено як огляд життя та діяльності святого імператора Юстиніана, так і звершено богословський аналіз його праць. Потрібно підкреслити, що дисертація є актуальним, цілісним, оригінальним та завершеним дослідженням. Монографія поділяється на 3 окремі частини: 1) «Діяльність святого Юстиніана як християнського імператора»; 2) «Святий правовірний Юстиніан як православний богослов»; 3) «Богословські твори святого Юстиніана». Також тут містяться висновки, посилення та додатки. Загальний обсяг – 592 сторінки.

Актуальність теми є беззаперечною з урахуванням того, що зараз переживає Українська держава та Українська Православна Церква. Сьогодні, як ніколи, у час великих випробувань та негараздів ми повинні не тільки взяти за взірць принцип або ж формулу святого Юстиніана, але й втілити її у житті. В авторефераті вказана диспозиція обґрунтовується не лише з богословського, а й з історико-філософського погляду та визначеною ними національно-патріотичною аргументацією: «Впродовж тридцятивосьмилітнього правління Юстиніана було проведено реформу права, впроваджено новації в податковій й адміністративній сферах; здійснено три успішні військові кампанії; побудовано чимало храмів, зокрема святу Софію в Константинополі; проведено V Вселенський Собор. Словом, було зроблено багато чого за досить короткий час, так що історики цілком справедливо називають добу Юстиніана завершенням старої римської і початком нової візантійської імперії» (с. 3 автореферату).

Відповідний корпус опрацьованих автором досліджень – як рукописних, так і опублікованих джерел, монографій, статей тощо – заслуговує на особливе відзначення. Дуже важливо наго-

лосити на використанні протоіереєм Костянтином значної кількості іноземних джерел та історіографічних напрацювань. Багато з них перекладені й надруковані в третій частині (додатках) монографії здобувача, що дає можливість кожному спробувати прочитати та зробити висновки про достовірність сказаного та навіть більше – самому на підставі догматичного вчення Православної Церкви проаналізувати богословську спадщину святого Юстиніана. Позиції «списку» ретельно вивчені й концептуально осмислені, що засвідчується текстом роботи. І це не дивно, бо, напевне, кожен хто, так чи інакше знайомий з науковим доробком протоіерея Костянтина або ж з його наполегливістю та старанністю у вивченні означеної проблематики впродовж останніх років, знаючи про його довголітній досвід викладання Візантології в Київській православній богословській академії, може впевнено стверджувати, що написання монографії стало цілком закономірним явищем. Активність отця Костянтина в науковій царині, у викладацькій праці, у благоустрої академічного храму святого апостола і євангелиста Іоана Богослова є прекрасним прикладом для студентів магістратури та аспірантів.

Доступ до науково-богословських напрацювань протоіерея Костянтина як у книжному та журнальному варіанті, так і в мережі Інтернет не лише робить можливою рецепцію для найширшої аудиторії його ідей та напрацювань, а й збагачуватиме новими інтерпретаціями весь український православний богословський дискурс, який поступово тільки починає відроджуватися після років тоталітарного атеїстичного часу. Варто сказати, що корпус статей дослідника охоплюють не лише географію дослідження, а й включають багатоаспектну тематику, де глибинна увага концентрується на богословських питаннях, а також окремих аспектах церковної історії.

Упродовж всього дослідження простежується системність та послідовність викладу матеріалу. Хронологічні межі дослідження, як і бібліографічний список джерел та літератури, адекватно відображають тематико-проблематичний спектр винесеної на захист дисертації. Логічно вмотивована структура роботи, органічно синтезована з її концептуальною оригінальністю, є невід'ємною складовою частиною наукової новизни дисертації. Проаналізовані ж вище концептуально-методологічні диспозиції є вагомою підставою для обґрунтування наукових положень, що виносяться на захист і в яких системно, як на теоретичному рівні, так на рівні практичного розуміння закономірностей розвитку церковної історії, розв'язується низка значущих питань щодо осмислення феномену постаті святого імператора Юстиніана.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, забезпечується кількома чинниками – вдалою і продуманою логікою викладу матеріалу, яка з урахуванням досліджуваної теми є першою спробою, що обперта на широкій, в першу чергу, джерельній базі. Указана диспозиція на різних рівнях й у різних аксіологічних парадигмах, в різних, але завжди з належною мірою наукової обґрунтованості та достовірності виявлена як у тексті дисертаційної роботи, так і в усіх публікаціях вченого. Обґрунтована вона й у кожній частині та розділі роботи.

Як зазначено на початкових сторінках монографії, книга видана з благословення Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета та присвячується пам'яті покійного батька отця Костянтина. Крім цього, видання було рекомендоване до друку редакційним комітетом Видавничого відділу УПЦ Київського Патріархату та вченою радою Київської православної богословської академії. Рецензентами праці стали 5 професорів та докторів богословських, церковно-історичних, філософських наук. Праця має «Вступне Слово» та «Вступ».

У першій частині докторського дослідження «Діяльність святого Юстиніана як християнського імператора» вказано не лише ґрунтовний огляд його біографії, але й подано вичерпну інформацію про подвижницьку працю святого Юстиніана на благо Православної Церкви та Візантійської імперії. Так, перший підрозділ присвячений характеристиці Візантійської імперії до приходу до влади імператора Юстиніана. Тут вичерпно проаналізовано найважливіші моменти з церковної історії від Міланського едикту (313 р.) із зазначенням їх значущості як для внутрішньої, так і для зовнішньої політики імперії. У другому підрозділі детально показано генеалогічне дерево або ж версії походження Юстиніана I Великого. Досить цікавим питанням у цьому сенсі є з'ясування достовірності чи сумнівності походження правовірного імператора від слов'ян. Тільки в третьому підрозділі під назвою «Юстиніан в роки царювання Юстина I» мова йде вже більш детально про саму постать майбутнього святого імператора. Зокрема наведемо різні думки дослідників щодо приходу його до влади та подано інформацію, з якої можна дізнатися як про особливості характеру великого мужа, так і про його зовнішні риси. Наступний підрозділ присвячений огляду зовнішньої політики Візантійської імперії в часи правління святого Юстиніана. Охарактеризовано значення його постаті у формуванні оборонної стратегії імперії та розкрито відомості про держави персів та готів.

Підрозділ п'ятий висвітлює війну Візантії з вандальським королівством в Африці. Тут, крім цього, проаналізовано причини та наслідки релігійних переслідувань православних з боку аріан й розказано про відновлення Православної Церкви в Африці після остаточної перемоги візантійців. Подібного характеру є короткий підрозділ «Завоювання частини Іспанії» та наступний – «Військові конфлікти з державою Сасанідів на сході та вирішення проблеми переселення слов'ян вглиб Балканського півострова». Візантійська імперія, як і кожна могутня держава, вела постійні війни з різними народностями, що в більшості випадків були її сусідами. Наступні підрозділи поетапно характеризують внутрішню політику, адміністративні та юридичні реформи, податкову політику та промислове виробництво, змови та епідемії у Візантійській імперії в час правління святого Юстиніана. Okремо варто згадати підрозділ, який аналізує визначний твір Козьми Индикоплова «Християнська топографія».

Частина друга під назвою «Святий правовірний Юстиніан як православний богослов» розпочинається підрозділом, присвяченим питанню ставлення святого імператора до єретиків та нехристиян. Досить важливими та вичерпними, на нашу думку, є підрозділи «Святий Юстиніан та Церква» та «Проголошення святым Юстиніаном принципу симфонії Церкви та держави». Варто наголосити, що в цих підрозділах здійснено досить точну та вичерпну характеристику принципу симфонії та на належному аргументованому документами та прикладами рівні спростовано загальноприйнятту думку про існування у Візантії розвиненого «цезаропапізму», коли нібито імператор мав виняткове право навіть у справах духовного характеру. Наступні підрозділи «Святий Юстиніан та проблема монофізитського розколу», «Подолання акакіанської схизми», «Витоки «неохалкидонізму» VI ст.», «Скіфські монахи та богослів'я теопасхизму» присвячені ініціативам святого Юстиніана щодо богословського та адміністративного врегулювання різних розколів для збереження державної та віросповідної єдності. В окремому підрозділі проаналізовано питання участі святої Феодори в церковному житті Візантії, а саме – у веденні діалогу з монофізитами. Також у цій частині у підрозділах «Участь святого Юстиніана в богословських суперечках», «Передумови скликання П'ятого Вселенського собору 553 р., утворення монофізитської ієрархії», «Питання про Три глави», «V Вселенський собор 533 року», як видно із самих назв, викладені передумови та сам хід V Вселенського Собору, в результаті якого після тривалих богословських дискусій між папою, імпе-

ратором та отцями Собору було прийнято рішення про вірність халкидонському оросу та христології св. Кирила (с. 293). Відповідно відбулося засудження творів блж. Феодорита, Іви Едеського та особи Феодора Мапсуетійського (с. 282). У підрозділах «Питання афтардокетизму святого Юстиніана» та «Богословська «система» святого Юстиніана» охарактеризовано богословське вчення святого імператора, його чистоту та відповідність догматам кафоличної Церкви. Автор доказово доводить, що правовірний правитель користувався передовсім Священним Писанням та Переданням, тобто працями святих отців, і на цій твердій основі будував «свою систему» богослів'я, що явно відобразилось не тільки в VI столітті, але й сьогодні не втрачає своєї актуальності. Закінчується друга частина підрозділом, «Церковне меценатство, будівельна діяльність, література та культура в часи царювання святого Юстиніана» в якому здійснено огляд широкомасштабної діяльності святого Юстиніана. На наш погляд, ця частина праці є досить оригінальною з дослідницької точки зору. Адже тут висвітлені саме богословські питання, що торкаються або, навіть, просто переплетені з усією діяльністю святого імператора Юстиніана.

Третя частина (с. 373 – 589) містить повний перелік творів святого Юстиніана. Саме на цій, перекладеній попередньо, джерельній основі протоієрей Констянтин зміг більш детально вивчити та здійснити богословський аналіз праць та охарактеризувати погляди визначної постаті в світовій історії.

Стислий обсяг відгуку не дає нам можливості зупинитися ще на багатьох цікавих диспозиціях цієї справді фундаментальної праці. Однак варто також звернути увагу передовсім майбутніх дослідників – аспірантів та докторантів, які будуть захищати свої дисертації, та висловити деякі зауваження:

- більш логічним було б третю частину назвати додатками, бо після завершення другої подано список джерел та літератури;
- у книзі трапляються мовно-стилістичні або ж технічні недогляди;
- мене як наукового консультанта, більш логічно було б надписати на початку книги, як наукового редактора, а не рецензента.

Звісно, що ці зауваження жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку здійсненої здобувачем роботи – глибоким та яскравим фахівцем з питань православного богослів'я, церковної історії, автором прекрасної монографічної праці. Зміст роботи, об'єкт і предмет дослідження, основні положення і результати відповідають спеціальності, з яких дисертація подана до захисту. Виклад

змісту дослідження легкий, логічний і послідовний. Наукова розвідка свідчить про ґрунтовну професійну підготовку автора, вказує на зацікавленість і продуктивність у дослідницькій роботі.

Зважаючи на вищевикладене, варто констатувати: дисертаційна робота протоієрея Костянтина Лозінського «Святий праводірний Юстиніан I Великий (527 – 565) християнський імператор і богослов», подана на здобуття наукового ступеня доктора богословських наук зі спеціальності – православне богослів'я, є завершеною науковою працею, в якій отримано нові концептуально обґрунтовані результати, що розв'язують актуальну й важливу проблему.

Тож висловлені вище зауваження не знижують загального рівня, наукового та практичного значення результатів роботи. Автор дисертації – протоієрей Костянтин Лозінський – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора богословських наук зі спеціальності – православне богослів'я.

*Науковий консультант –
митрополит Переяслав-Хмельницький
і Білоцерківський ЕПІФАНІЙ,
доктор богословських наук, професор,
ректор та завідувач кафедри богослів'я
Київської православної богословської академії*

